

С Т А Н О В И Щ Е

от проф. дн Орлин Събев

**за дисертацията на Гоар Размиковна Хнканосян „Арменски културни
огнища в България (1878–1944)“ за придобиване на образователната и
научна степен „доктор“ по научно направление 2.2. История и археология
от област на висше образование. 2. Хуманитарни науки, специалност: нова
и най-нова обща история**

Автор на представената за публична защита дисертация е Гоар Хнканосян, редовен докторант в Секция „Културна история на балканските народи“ в Института за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“ при БАН в периода 2011–2015 г., с научен ръководител доц. д-р Йорданка Бибина.

Дисертацията се състои от увод, три глави, заключение, справочен апарат и приложения в обем 261 стр. В увода Гоар Хнканосян представя значимостта на поставената тема. Изтъква се, че арменската общност в България е съществувала векове наред, била е органична част от обществено-политическия, стопанския и културния живот тук, а това определя както значимостта на темата, така и необходимостта от нейното детайлно изследване на базата на неизползвани досега източници. Изтъква се обстоятелството, че културните институции на арменците са изключително важни за съхраняване на националната и религиозната идентичност на арменците в чужда национална, езикова и религиозна среда, където те често са подложени на естествени асимилационни процеси (вкл. смесени бракове, липса на обучение по/на арменски език и др.). Авторът изяснява термина „културни огнища“, предмет на изследване в дисертацията, а именно – „всички духовни центрове, в които се заражда, функционира и чрез които се разпространява арменската култура в

България, в българска среда“ (с. 4). Подчертава се, че арменската църква е първият и основен консолидиращ фактор на арменската общност. Тя е и институцията, в чиито рамки е организирано най-рано образователното дело сред арменците, като училищата се явяват втори много важен консолидиращ и съхраняващ националната идентичност фактор. Църквата и училищата, наред с възникналите впоследствие други културно-просветни институции като читалища, творчески организации, периодичен печат и издателства, са, по изрза на самия автор, „обединителните звена, огнищата, разпръскващи искрите на знанието и на културното и духовно сплотяване на общността“ (с. 4). Авторът подчертава, че самата арменска църковна организация е изключена от обхвата на изследването – тя е засегната, съвсем основателно, единствено в контекста на ролята ѝ в културно-просветната сфера. Хронологическият обхват – периодът на „третата българска държава“ (1878–1944 г.), е избран с оглед на специфичното значение и особено приложение на Берлинския договор (тук неправилно авторът споменава „Сан Стефанския мирен договор“) – докато за българите той носи възстановяване на държавността (макар и не в желаните териториални граници), клаузите, касаещи арменците, не са приложени и те са принудени да живеят в чужди държавни формирания. Драматичните събития в Османската империя в края на XIX и през първите десетилетия на XX век водят до по-значителни вълни на арменски преселения в България, което от една страна укрепва тукашната арменска общност, а от друга – подсилва в психологически план „оцеляващия“ характер на арменската културна дейност.

Темата, неизследвана досега в нейната цялост, въпреки наличието на голям брой проучвания у нас и в чужбина с по-ограничен обхват или по-различен фокус (на български и на арменски език), дело основно на „български арменци“, които авторът представя изчерпателно на десет страници (с. 6–15), е разработена въз основа на богат изворов материал (особено важно е, че е на арменски език), издирен в страната и в чужбина (Австрия, Армения). В методологично отношение е приложен проблемно-хронологичния подход чрез привличане на данни от различни дисциплинарни полета – история, епиграфика, социология, етнография, културология, педагогика и пр.

Авторът формулира целите на изследването по следния начин: „да се разкрият основните елементи и структури, свързани с културата, които са

характерни за арменците през този период. Също така има за цел да се проследи възникването и развитието им във времето. Сред целите на изследването са и установяването на основните видове дейности на общността, които водят до създаването на структурите и институциите, които творят и поддържат културата на арменския етнос в страната. Отношението на конкретен индивид или група от общността.“ (с. 16–17).

В първата глава на дисертацията се представя историческия развой на формиране и утвърждаване на арменската общност в българските земи от късната Античност и ранното Средновековие до средата на XX век. Показани са основните ядра на арменската общност в България (София, Пловдив, Варна, Русе, Силистра, Шумен, Сливен и др.) чрез привличане на исторически сведения и на статистически данни. Приносът на автора тук е не в привличането на нови, неизвестни досега сведения и данни (не това е и нейната цел), а в представянето на обобщена картина на процеса на формиране и развитие на арменската общност в български контекст. Особено важно е наблюдението на автора, че притокът на арменци, прогонени от османските територии през 90-те години на XIX и началото на XX век, сред които има повече владеещи добре родния си език, активизира културния живот на местната арменска диаспора.

Втората глава, в която по същество е разработена темата на дисертацията, е фокусирана върху представянето на арменските културни средища в България в периода 1878–1944 г. и анализ на тяхната дейност, резултати и влияние в рамките на арменската общност. В отделни параграфи са разгледани арменското училищно дело (тук е представена мрежата от арменски училища в България, финансовата и организационната им обвързаност с местните арменски колонии, учебните им програми, методика на преподаване, подбор и квалификация на учителите, вкл. привлечени и от чужбина, ролята им не само да образуват, но и да възпитават и поддържат арменската национална идентичност, особено чрез провежданите училищни тържества по повод църковни, фолклорни и национални празници); културно-просветната дейност на арменските организации, включваща разкриване на библиотеки, читалища, формиране на творчески колективи, организиране на културни събития като тържества, изложби, концерти, театрални представления и др. (чрез привеждане на богат фактологичен материал са разгледани социалния,

професионалния и интелектуален профил на основателите и членовете им, видовете организации и дружества – ученическо-читателски, благотворителни, женски, младежки, художествено-творчески, спортни, туристически, землячески; подчертан е стремежът за координиране на дейността им чрез включване в национални и дори трансгранични структури; процесите на реорганизация, обединяване, сливане, разделяне); издателските центрове за арменоезична книжнина, които се разкриват именно в периода след Освобождението (първата арменска печатница в България е разкрита от Йерванд Палакашян, който търсейки спасение от антиарменските репресии в Османската империя през 1895–1896 г., пренася тук и печатарското си оборудване; авторът подчертава, че издаваната в България през периода арменоезична литература е само библиографски описана, но не и изследвана, поради което предлага и историко-социологичен анализ на същата по периоди, разграничени от двете световни войни, автори, жанрово разнообразие, вкл. учебна литература, оригинални и преводни заглавия, поредици, актуалност на тематиката съобразно времето и арменската читателска аудитория, тиражи, разпространение); арменоезичният и арменографичният (на турски език с арменски букви) периодичен печат (проследяват се арменските вестници и списания с по-дълъг и по-кратък живот, времето, местата и начините им на издаване и разпространение, абонаментните мрежи, подчертава се патриотичния и националномобилизиращия характер на публикациите в тях).

Особено похвално е, че в третата глава авторът се спира обстойно на приноса на арменските културни центрове към обществено-политическия и културен живот на България през визирания период, като започва с малко известни примери за солидарност още от времето на Априлското въстание и Освободителната война. Подчертан е приносът на арменците в стопанския живот в сектори като търговия, златарство, шивачество, бродерия, килимарство, копринарство, фотография и др. Представени са арменски дейци на изкуството и науката (особено медицината), които обогатяват българския културен живот през разглеждания период.

В заключението са обобщени основните изводи, формулирани в отделните глави. Приложеният в края на дисертацията илюстративен материал

уплътнява визуално представата на читателя, получена от информативния, аналитичен и убедително поднесен текст.

Изложението е ясно, последователно, логично свързано, изводите са формулирани убедително. В автореферата на дисертацията освен съдържанието ѝ ясно са очертани приносите, а именно: привличане на нов архивен материал у нас и в чужбина, който в комбинация с наличната литература служи за изходна база не само за задълбочен и обективен анализ на арменския културен живот през разглеждания период, но и за синтез на неговата характеристика, особеност и значимост както за самата арменска общност, така и за българското общество. Важно е да се подчертае, че авторът представя арменските културни огнища в България в контекста на връзките им със световната арменска общност, от една страна, и с българското общество, от друга. В този ред на мисли, би било подходящо при една бъдеща публикация на дисертацията да бъде показана по-специално и българската държавна политика спрямо националните и религиозните малцинства с оглед на това доколко тя е подпомагала обществено-културната им дейност, в частност на българските арменци, както и проявите на солидарност на българското общество към арменската национална кауза.

Предвид гореизложеното смятам, че представената за публична защита от Гоар Хнканосян дисертация на тема „Арменски културни огнища в България (1878–1944)“, подготвена под вещото ръководство на научния ръководител доц. д-р Йорданка Бибина, трябва да бъде високо и положително оценена и авторът заслужава да придобие образователната и научна степен „доктор“.

26 март 2018 г.

гр. София

подпис: .....

Проф. дн Орлин Събев